

**ISLOM DINIY-NAZARIY MANBALARIDA BAG'RIKENGLIK
MADANIYATI**

Jabborova Zarina Akram qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti

Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish

metodikasi yo'nalishi (ma'naviyat asoslari)

2-kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada islom diniy-nazariy manbalarida bag'rikenglik madaniyatining shakllanishi va rivojlanishining falsafiy, axloqiy hamda ijtimoiy-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Qur'oni Karim oyatlari hamda Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hadislarida bayon etilgan diniy bag'rikenglik, sabr-toqat, adolat va insonparvarlik g'oyalari ilmiy jihatdan yoritib beriladi. Shuningdek, islom tafsir va fiqh manbalarida boshqa din vakillariga nisbatan munosabat masalasi mashhur mufassir va faqihlarning qarashlari asosida ochib beriladi. Maqolada mustaqil O'zbekiston sharoitida diniy bag'rikenglikni ta'minlashga qaratilgan konstitutsiyaviy-huquqiy asoslar hamda konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash borasidagi davlat siyosatining mohiyati tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari islom dinining mohiyatan tinchliksevar, bag'rikeng va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan din ekanini ilmiy jihatdan asoslab beradi.

Kalit so'zlar: Bag'rikenglik madaniyati, islom falsafasi, diniy bag'rikenglik, Qur'oni Karim, hadislar, diniy plyuralizm, vijdon erkinligi, konfessiyalararo totuvlik, islom axloqi, ma'naviy qadriyatlar.

Mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab O'zbekistonda faoliyat yuritayotgan turli diniy konfessiyalar vakillari uchun keng imkoniyatlar yaratilgani davlatimiz tomonidan demokratik jamiyat qurish jarayonida olib borilgan oqilona

siyosat natijasidir. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I. Karimov ta'kidlaganidek: "Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridan boshlab ajdodlarimiz tomonidan asrlar davomida yaratilgan ulkan, bebaho ma'naviy va madaniy merosni tiklash nihoyatda muhim vazifa bo'lib, u davlat siyosati darajasiga ko'tarildi" [1].

Mustaqil O'zbekistonda bag'rikenglik madaniyatiga erishishning eng samarali yo'li — Konstitutsiya va "Vijdon va diniy tashkilotlar yurti to'g'risida"gi qonunga amal qilishdir. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasida shunday deyilgan: "O'zbekiston Respublikasining barcha fuqarolari bir xil huquq va erkinliklarga ega va jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar" [2]. Aslida, qabul qilinayotgan barcha qonunlar inson manfaatlari va uning kelajagi uchun mo'ljallangan.

Bugungi kunda mamlakatimizda Islom dini bilan bir qatorda o'n oltita diniy konfessiya faoliyat yuritmoqda. Mamlakatimizning Birinchi Prezidenti I. A. Karimov ta'kidlaganidek: "Bizning ko'p millatli mamlakatimizda pravoslavlik, yahudiylik, mutaassiblik, adventizm, katoliklik kabi o'ndan ortiq boshqa konfessiyalar Islom dini bilan bir qatorda mutlaqo erkin faoliyat yuritadi. Biz ushbu konfessiyalar vakillari, ularning diniy yoki mazhablararo mansubligidan qat'i nazar, biz bilan yelkama-yelka turib, O'zbekiston xalqining farovonligi va ravnaqi uchun astoydil mehnat qilayotganidan mamnunmiz" [3].

"Vijdon va diniy tashkilotlar yurti to'g'risida"gi qonun 1991-yil 14-iyunda qabul qilingan. Mustaqillikka erishilgach, mamlakatimizda ko'plab sohalarda o'zgarishlar yuz berdi, shu jumladan dinga munosabat ham tubdan o'zgardi. Natijada, qonunga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish zarurati paydo bo'ldi.

1998-yil 1-mayda qonunning yangi tahriri qabul qilindi. 22 yil o'tib, 2020-yilda yana ushbu qonunning yangi tahriri jamoatchilik muhokamasiga taqdim etildi.

Mustaqillik davrida diniy bag'rikenglik madaniyati bo'yicha ko'plab ishlar amalga oshirildi. Xususan, tarixda birinchi marta Toshkentda pravoslav va protestant seminarlari ish boshladi. 1995-yil oktyabr oyida "Bir osmon ostida" shiori ostida Toshkentda xalqaro musulmon-xristian konferensiyasi o'tkazildi. 1996-yil noyabr oyida Toshkent va Markaziy Osiyoda Rossiya pravoslav cherkovi, 125 yillik g'azablar [4] va Toshkent Islom instituti hamda Rus pravoslav seminariyasi hamkorligi buning yorqin misoli bo'ldi [5].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 31-moddasida shunday deyilgan: "Barcha uchun vijdon erkinligi kafolatlangan. Har bir inson xohlagan dinga ega bo'lish yoki ega bo'lmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarni majburan singdirishga yo'l qo'yilmaydi" [2, - B.13]. Qur'oni Karimda: "Dinda majburlash yo'q" (Baqara, 256-oyat) [6] deyilgan. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hadisda: "Iymonning kechirimi sabr va bag'rikenglikdir" deb ta'kidlaganlar [7].

Islom dini boshqa dinlarga hurmat bilan munosabatda bo'lishni, zo'ravonlik va qon to'kishdan voz kechishni targ'ib qiladi. Qur'onda shunday aytiladi: "Allohdan boshqaga sig'inadiganlardan so'ramanglar! Aks holda, ular haddan oshib, Allohni bilmasdan o'ldiradilar. Xuddi shunday, Biz har bir ummatning ishini o'ziga xos tarzda chiroyli qildik. Keyin qaytadigan joylar Rabbimizgadir. Keyin ular ularga qilgan ishlari haqida xabar berishadi" (108-oyat) [8].

Islom dini insonlarni mehr-shafqat, kamtarlik, vasvasaga berilmaslik va yuksak axloqiy me'yorni saqlashga chaqiradi. Har bir musulmon qilgan har bir ish uchun Alloh oldida javobgar bo'ladi va u adolatli, rahm-shafqatli bo'lishi,

insonlarni yer yuzidagi buzuqlikdan qaytarishi kerak. Qur'oni Karimda shunday deyilgan: "...Ammo Alloh buzg'unchilikni yo'q qiladi" (205-oyat) [8, - B.32].

Shunday qilib, Islom dini bag'rikenglik, tinchlik va mehr-oqibat g'oyalarini targ'ib qiluvchi sof, xolis va insonparvar din sifatida xalqimizning ma'naviy kamoloti va jamiyat barqarorligini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

G'arb olimlari va islomchilar diniy bag'rikenglik madaniyati haqida bir qator fikrlar bildirganlar. Islom olimi Muhammad Talbi Tunik shunday ta'kidlaydi: "Qur'on diniy plyuralizm, xilma-xillik va erkinlik huquqini aniq ko'rsatib beradigan yagona Muqaddas Kitobdir" [9]. Islom dinining ta'limotlarida yer yuzidagi yovuzlik, adolatsizlik, zo'ravonlik, qotillik va qon to'kish kabi jinoyatlar qoralangan. Qur'oni Karimda bu haqda quyidagi oyatlar keltirilgan: "Allohning ahdini tasdiqlaganidan keyin uni buzadigan, Alloh bog'lanishga buyurgan narsani kesib, yer yuzida adashib yuradigan ba'zilar bor, ular (barcha) la'natga uchrasinlar va ular uchun (do'zax)ning eng yomon joyi bo'lsin" (Ra'd, 25-oyat) [10].

Qur'ondagi bag'rikenglik madaniyati boshqalarga nisbatan sabrli bo'lishni, odamlarni turli toifalarga ajratmaslikni, balki ularga yaxshilik qilishni, har qanday holatda ham adolat bilan ish yuritishni va mavjudotga zulm qilmaslikni targ'ib qiladi. Yunus surasi 99-oyatda shunday deyilgan: "Agar Parvardigor xohlasa, yer yuzidagi odamlarning cho'qqisi iymonga kelardi. Yoki odamlarni mo'min bo'lishga majburlaysizmi?" [11]. Bu oyat bag'rikenglikning mohiyatini ochib beradi: hayotdagi barcha hodisalarga xolis va adolatli munosabatda bo'lish.

Islom dini shariatiga amal qiluvchi kishi o'z ehtirolari va fikrlarini jilovlashi kerak. Musulmon mamlakatlarda yashovchi boshqa din vakillari ham musulmonlar bilan teng huquqlarga ega bo'ladi. Samarqandlik mashhur faqih va

mufasssir Abu Lays Samarqandiy (miloddan avvalgi 1003-yil) o'zining "Bahr al-Ulum" kitobida Qur'ondagi Mumtahana surasining 9-oyatini shunday tafsir qiladi: "Sizlar bilan din borasida jang qilmagan boshqa din vakillari bilan adolatli bo'ling" [12]. Mavraunnahrlikning mashhur mufasssirlaridan Faqih Abul Barekat an-Nasefiy o'zining "Madurik at-Tanzil, Hakoiqu at-Tavil" asarida shunday yozadi: "Boshqa din vakillariga hurmat ko'rsating va ularga so'zda ham, amalda ham yaxshilik qiling" [12].

Shuningdek, Qur'oni Karimda: "(Ey mo'minlar!) Kitob ahli bilan nafaqat eng go'zal tarzda bahslashing, balki ayting: 'Biz bizga vahiy qilingan narsaga (Qur'onga) va sizlarga vahiy qilingan narsaga (Tavrot va Injilga) iymon keltirdik. Bizning Xudoyimiz va sizning Xudoyingiz bitta va biz Unga (iymon va itoatkorlik bilan) bo'ysunamiz'" (Ankabut, 46-oyat) [8, - B.402] deyilgan.

Islom dini diniy bag'rikenglikka alohida e'tibor qaratadi. Qaysi jamiyatda diniy bag'rikenglik madaniyati fuqarolar hayotidan o'z o'rniga ega bo'lsa, bu jamiyatda yashovchi odamlar baxtli hayot kechiradilar. Islom nuqtai nazaridan, odamlarning turli millat va elatlarga bo'linishining asosiy sabablaridan biri — o'zaro tanishish, do'stlik va bir-birining urf-odatlarini o'rganish, bu yurtning farovonligi yo'lida tinch-totuv va uyg'unlikda yashashdir.

Hadislarda ham odamlarni xayrixohlik qilishga, yomonlik qilmasdan barcha yomonliklardan qochishga chaqirish mavjud: "Musulmon kim? Uning qo'li va tili bilan hech kimga zarar yetkazmagan. Mo'min kim? Boshqalarning mol-mulki va ruhiga tajovuz qilmaydigan kishi. Muhojir kim? Gunoh va gunohlardan hijrat qilgan kishi" [12]. "Iymonning bahonasi sabrli va bag'rikeng bo'lishdir", "mo'minni haqorat qilish gunohdir va u bilan jang qilish kufrdir", "fitna

qotillikdan ham battar”. Shu bilan, Qur’on va hadislar insonlarni yaxshilik va ezgulikka chaqiradi, yomonlikni daf qiladi va bag‘rikenglikka undaydi. Shayx Sayyid Abdulqodir Giloniy: “Bag‘rikenglik — bu sabr bilan javob berish qobiliyatidir. U hech bir odamga baraka bermaydi, hatto o‘zi azob cheksa ham. Hech bir harakatga qarshilik ko‘rsatmasdan Alloh uchun sabr qilasiz” [12]. Bunday xislat insonni dunyoda va oxiratda yuksak martabaga olib chiqadi.

Bag‘rikenglik madaniyati xavotirlanmaslik, xushomad qilishdan qo‘rqmaslik, umumiy huquq va erkinliklarni tan olishdan kelib chiqadi. Bu madaniyat shaxslar va davlatlarda poydevor bo‘lishi, inson huquqlari, plyuralizm (shu jumladan etnomadaniy plyuralizm), demokratiya va qonunni rag‘batlantirishga xizmat qilishi lozim [13]. Bag‘rikenglik inson huquqlariga befarq bo‘lmaslik, ijtimoiy adolatsizlikka sabrli munosabatda bo‘lishni, e‘tiqoddan voz kechmaslik va boshqalarning tarafini olmaydigan bo‘lishni anglatadi.

Fuqarolar ongida bag‘rikenglik madaniyati tamoyilini shakllantirishda quyidagilarga e‘tibor qaratish muhim:

1. Millatlar va xalqlar o‘rtasida do‘stlik va qardoshlik munosabatlarini o‘rnatish, tinchlikda hamkorlik qilish;
2. Mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashish qobiliyatini rivojlantirish;
3. Millat, xalq va jamiyatning birlashtiruvchi kuchini va yuksak ma’naviyatni shakllantirish;
4. Turli millat va elat vakillari tomonidan tashkil etilgan milliy madaniy markazlar faoliyatini milliy g‘oyalar va bag‘rikenglikni o‘rgatish asosida tashkil etish.

Bugungi kunda O'zbekiston mustaqillikka erishganidan so'ng, diniy bag'rikenglik madaniyati mamlakat siyosati va jamiyat hayotining muhim tamoyillaridan biriga aylangan. Konstitutsiya va "Vijdon va diniy tashkilotlar yurti to'g'risida"gi qonun orqali barcha fuqarolarning diniy erkinligi kafolatlangan, ularning bir-biriga nisbatan hurmat va adolat bilan munosabatda bo'lishi ta'minlangan. Islom dini bag'rikenglik, sabr-toqat va adolat g'oyalarini o'z ichiga olganligi bilan insonlarning ma'naviy va axloqiy kamolotida muhim rol o'ynaydi. Qur'oni Karim va hadislarida boshqa din vakillariga nisbatan hurmat ko'rsatish, ularning huquqlarini himoya qilish va insonlar o'rtasida adolatli munosabatlarni saqlash ta'kidlangan.

Shu jihatdan, diniy bag'rikenglik madaniyati fuqarolar hayotida, jamiyat tinchligi va barqaror rivojlanishda, turli millat va elatlar o'rtasida uyg'unlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bag'rikenglik madaniyati inson huquqlari, plyuralizm, demokratiya va ijtimoiy adolatning poydevori sifatida jamiyatda mustahkam o'rin egallashi kerak. Shu bilan birga, bu tamoyillar yosh avlodni tarbiyalashda, milliy va xalqaro miqyosda inson huquqlari, do'stlik va hamkorlik qadriyatlarini mustahkamlashda muhim vosita hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, diniy bag'rikenglik nafaqat O'zbekistonning demokratik jamiyat qurish siyosatining ajralmas qismi, balki xalqimizning ma'naviy va axloqiy kamoloti, tinchlik va uyg'unlikni saqlashning muhim omilidir.

FOYDALANILGAN ADBIYOTLAR RO'YXATI:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: ҳавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. Тошкент: Ўзбекистон, 1997. – 137 б.
2. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2019. – 9 б.
3. Каримов И.А. Ўзбекистон сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Тошкент: Ўзбекистон, 1995. – 56 б.
4. Denemetr.com. Available at: <https://uz.denemetr.com/index-280772-1>
5. Konfessiyalararo muloqot va diniy bag‘rikenglik – jamiyat barqarorligi garovi mavzusida o‘tkazilgan xalqaro konferensiya. Available at: <https://islaminstitut.uz/1785>.
6. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 1-juz. Toshkent: Hilol-Nashr, 2017. – 253 б.
7. Минг бир ҳадис. Арабчадан Абдулазиз Мансуров таржимаси. Тошкент: Ўзбек маскани, 1991. – 80 б.
8. Abdulaziz Mansur. Qur’oni Karim ma’nolarining tarjima va tafsiri. Toshkent: Toshkent Islom universiteti, 2007. – 141 б.
9. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 5-juz. Toshkent: Hilol-Nashr, 2017. – 20 б.
10. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf. Tafsiri Hilol. 3-juz. Toshkent: Hilol-Nashr, 2017. – 67 б.
11. Шайх Саййид Абдулқодир Гийлоний. Сиррул асрор. Мактубот. Тошкент: Мовароуннахр, 2005. – 220 б.

12. Мусаев О. Р. Ўзбекистонда диний бағрикенглик амалиётининг ўзига хос хусусиятлари // Фалсафа ва ҳуқуқ. Тошкент: Ўзбекистон. – 16 б.